

مؤلفات و مصنفات شیخ بهایی*

ترجمه و اقتباس: محمد رضا زاده‌هوش

درآمد

پیش از آن که سخنم را درباره نگارش‌های چاپ شده و نشده بهایی آغاز کنم لازم می‌دانم که به برخی نکته‌های مهم متعلق به همین بحث اشاره نمایم: اول، همگی آنهایی که درباره شیخ بهایی قلم زده‌اند خاطر نشان ساخته‌اند که وی آثار زیادی از خود به جا گذاشته و بعضی از تراجم‌نگاران تعداد نوشته‌های شیخ را نزدیک به شصت اثر ذکر کرده و عده‌ای از آنان این عدد را به صد نیز رسانیده‌اند.^۱ این امر به ما حق این پرسش را می‌دهد که بهایی در چه زمانی دست به این مقدار تألیفات فراوان زده در حالی که وقتی برای این کار نداشته است. مراجعه به نام نگارش‌هایی که برای شیخ ثبت کرده‌اند به ما می‌نمایاند که تعدادی

*- این مقال ترجمه‌ای است از بخشی از فصل سوم باب اول کتاب بهاءالدین العاملی، نگاشته دلال عباس، دارالحوار، چاپ اول ۱۹۹۵م، صص ۲۵۱-۲۶۸.

۱- آخرین سیاهه موضوعی تنظیم شده از کتاب‌های بهایی را دکتر محمد باقر حجّتی در بحث جالبی در سمینار بهایی که در سال ۱۹۸۶م. در دمشق برگزار شد ارائه داد که با دیگر مباحث سمینار در مجله الثقافة الاسلامیة، شماره پنجم، سال ۱۴۰۶ ه‍.ق / ۱۹۸۶م به چاپ رسید. وی در آن جا صد و بیست و سه اثر، اعم از حاشیه و لغز و جواب و رساله‌ها و کتاب‌های چاپ شده و مخطوط را با ذکر محل نگهداری و شماره مخطوطات در کتابخانه‌های عمومی و خصوصی و ثبت تعداد صفحات آنها آورده است.

از این تألیفات فقهی یا علمی حاشیه‌هایی است که بر کتب دیگران نوشته^۱ و حتی مقداری از آن‌ها - همان گونه که خود در مقدمه **عروة الوثقی**^۲ می‌گوید - به هنگام درس و بحث و پیش از آن که موضوعی را در نظر گرفته و در آن باره کتاب بنویسد، تحریر گشته است. در این قسمت به بعضی از حاشیه‌هایی که در ضمن کتاب کشکول است نیز رهنمون می‌شویم. همچنین از آن رو که او متصدی منصب شیخ الاسلامی بوده تعدادی سئوالات فقهی از او کرده‌اند که پاسخ‌های^۳ او بدان‌ها در شمار نگارش‌های شیخ آمده است.

دوم. کار مورد پسند در شمار آوردن رساله‌ای از اجزاء مجموعهٔ رسایل مخطوط و یا مطبوع به صورت مستقل، برای آن که آن را ارزشمند قلمداد می‌کنیم چندان هم پسندیده نیست؛ مثلاً یکی از رسایل در موضوع تعزیه با نام «تعزیت‌نامه»^۴ را کتابی بدانیم یا نظرش دربارهٔ اشعار سیف‌الدوله در وصف قوس و قزح^۵ یا نامه‌ای به یکی از معاصرانش^۶ که چیزی نیست جز ملّعی عرفانی که در ضمن اشعار فارسی‌اش به چاپ رسیده را کتابی به شمار آوریم چون در یک کتابخانه یا بیشتر کتابخانه‌های عمومی شمارهٔ ثبت دارد.

سوم. برخی از رسالات به چاپ رسیده؛ همانند **وجیزة فی الدرایة** که خود بهایی آن را بخشی از کتاب **جبل المتین** قرار داده و **فرائض البهائیه** که یکی از ابواب کتاب بوده است.

قصیدهٔ فوز و امان به تنهایی چاپ شده که بسیاری آن را از نگارش‌های مستقل شیخ می‌دانند؛ فقط به آن خاطر که رویکرد زیادی بدان شده و شروح فراوانی بر آن نگاشته‌اند.

چهارم. شهرت بهاء‌الدین عاملی راه خوبی برای ارتزاق عده‌ای شده، نوشته‌های مؤلفین مجهول و بی‌نام و نشان را به نام شیخ منتشر می‌کنند؛ همچون **اسرار البلاغة**.

۱- برای وی پانزده حاشیهٔ مخطوط ذکر کرده‌اند که همگی در موضوع فقه است.

۲- **عروة الوثقی**، ص ۳۸۷.

۳- حجتی، محمدباقر، **مجلهٔ الثقافة الاسلامیة**، صص ۱۴، ۱۵، ۲۵، ۳۲، ۵۰، ۵۸ و ۶۰.

۴- همان، ص ۵۰.

۵- همان، ص ۵۸.

۶- همان، ص ۶۰.

مخلّاة و فالنامه و... همان گونه که خواهیم دید.

به همین خاطر، مادر ضمن ذکر نگارش های شیخ به حاشیه ها و پاسخ پرسش های معاصرین و آنچه مستقلاً چاپ شده ولی در حقیقت قسمتی از اجزای دیگر تألیفاتش محسوب می گردد مانند تعدادی از رساله های علمی او که شرح و یا بخشی از دو کتاب **تشریح الافلاک و خلاصة الحساب** اند نمی پردازیم و هم در ضمن بحث درباره کتب و رسایل چاپی به ذکر آخرین چاپ و یا بهترین چاپ بسنده می کنیم و در بحث از مخطوطات^۱ و دست نوشته ها موردی را نمی آوریم مگر موجود باشد و مشهور تا آن بخش به فهرستی از مخطوطات و عرصه توصیف کتابخانه ها و... تبدیل نگردد.

رساله های خطی

فقهی

الف) اثنا عشریات خمس:

بهایی در موضوع فقه پنج رساله به نام اثنی عشری تألیف کرده است. وجه تسمیه این رسایل آن است که هر یک در دوازده فصل تحریر شده است و البته علما این نام را قبل از شیخ و بعد از او نیز بر کتب و رسایل خویش نهاده اند.^۲

۱- رساله اول: اثنی عشریة فی الطهارة.

در ابتدای آن پس از نام و حمد خدا می گوید: «...هذه رسالة اثنی عشریة تتلو علیک مسائل الطهارة علی نهج جدید و نمط سدید».

۲- رساله دوم: اثنی عشریة فی الصلاة.

آغاز آن پس از نام و حمد خدا: «هذه مقالة لطيفة فی واجبات الصلاة الیومیة، و مستحباتها، مرتبة علی الفصول، علی نهج قریب...»

۱- علاقه مندان به دانستن مکان نسخه های خطی می توانند به مقاله حجتی در مجله **الثقافة الاسلامیة**، شماره ۵، ص ۱۵ مراجعه نمایند. مرجع ما برای بحث درباره «**اثنی عشریات**» نسخه عکسی موجود از نسخه خطی موجود در کشور یمن بوده که تاریخش به سال ۱۲۵۶ هـ ق / ۱۸۴۱ م. بر می گردد.

۲- **الثقافة الاسلامیة**، شماره ۵، صص ۲۷ - ۳۰.

۳- رساله سوم: اثنی عشریة فی الزکاة و الخمس.

۴- رساله چهارم: اثنی عشریة فی الصوم.

این رساله در احکام روزه و ذکر فضایل ماه رمضان است.

۵- رساله پنجم: اثنی عشریة فی الحج.

این رساله به احکام حج پرداخته است.^۱

ب) رساله ای درباره قصر الصلاة فی الاماکن الاربعة.^۲

یا شکستن و تمام خواندن نماز در سفر که در آن وجوب شکسته خواندن نماز مسافر را در همه مکان ها بیان می دارد، به جز چهار موضع مکه، مدینه، مسجد کوفه و مرقد امام حسین علیه السلام در کربلا.

ج) رساله ای درباره استحباب قرائة السورة بعد الحمد فی الصلاة.

بحثی است استدلالی در این که خواندن سوره پس از حمد واجب نیست و امری مستحب و سنت است. این رساله در پاسخ عده ای از معاصران نگاشته شده و پس از آن از این فتوا بازگشته و در دیگر کتاب ها به وجوب قرائت سوره فتوا داده است.^۳

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

رساله های چاپی

در موضوع فقه:

۱- رساله الحریریة.^۴

رساله ای است درباره آنچه نماز گزاردن با آن درست نباشد و در آن عدم صحّت نماز آن گاه که نماز گزار کلاه و بند شلوارش از حریر خالص باشد را اثبات نموده است.

۱- از این رسالات نسخه های خطی فراوانی در کتابخانه های ایران موجود است: الذریعة، ج ۱/ ۱۷۷ - ۱۱۸؛

النفایة الاسلامیة، ش ۵، صص ۲۹ - ۳۰.

۲- فهرست کتابخانه مرکزی، ج ۵/ ۱۹۶۸؛ ووضات الجنات، ج ۶۱/ ۷؛ الذریعة، ج ۱۰۰/ ۱۷؛ الثنیر، ج ۲۶۱/ ۱۱.

۳- النفایة الاسلامیة، ش ۵، ص ۳۳.

۴- این رساله در کتاب کلمات محققین که مجموعه ای ارزشمند و علمی و شامل سی رساله در موضوعات فقه و عقاید و فلسفه از محققان و فقیهان بلند آوازه است به چاپ رسیده. انتشارات کتابخانه مفید، قم، ۱۴۰۲ هـ، طبع جدید. این رساله در صفحات ۲۴۳ و ۴۴۴ قرار گرفته است.

۲- رساله‌ای در تحریم ذبائح اهل کتاب.^۱

به دستور شاه عباس تحریر گشته و ردیّه‌ای است بر علمای عثمانی که فتوای شیعه در حرام دانستن ذبیحه‌های اهل کتاب را نقد می‌نمودند.

۳- رسالة الاعتقادیة.^۲

بهایب این رساله را نگاشت تا برای مردم تفاوت مذهب شیعه اثنی عشری و صاحبان عقاید فاسدی که به خطا خود را شیعه می‌نامند و یا شیعه خطابشان می‌کنند را بازگو کند؛ این رساله را شرحی است به نام **فرائد الهیة فی الاعتقادیة البهائیة**.^۳

۴- رساله‌ای در غرائب سور القرآن.^۴

تماماً در کشکول آمده است.

۵- رسالة ارضیه یا فرائض البهائیة.^۵

چهار صفحه و همان مقدمه باب سوم از منهج چهارم **حبل المتین** است. موضوع آن موارث و بیان سهم و ارث برندگان و...

۶- رسالة کر.^۶

به نام شاه طهماسب صفوی نگاشته شده و در آن تأثیر دانش‌ها و نظریات علمی شیخ در مباحث فقهی دیده می‌شود.

در موضوع فلسفه:

- رساله‌ای موسوم به «جوهر الفرد».

در آن هشت برهان بر نفی جزء لایتجزا اقامه کرده و همین براهین را در کشکول می‌آورد و می‌گوید: «من رسالتی الموسومة بالجواهر الفرد».^۷

۱- چاپ شده است در: **کلمات المحققین**، صص ۵۲۶ - ۵۳۰.

۲- به تحقیق جعفر مهاجر در **مجله الثقافة الاسلامیة**، ش ۱۲، شعبان ۱۴۰۷ هـ ق / ۱۹۸۷ م، صص ۲۶۹ -

۳۰۵. ۳- الذریعة، ج ۲/ ۲۳۸.

۴- کشکول، دارالکتاب، ص ۳۷۶، در ۱۳ صفحه.

۵- **حبل المتین**، از صفحه ۲۶۴ تا پایان صفحه ۲۷۶، چهار صفحه.

۶- دکتر محمدباقر حجّتی می‌گوید: تاریخ تألیف رساله ۱۰۲۱ هـ ق / ۱۶۱۲ م است و نگارش آن به جهت شاه طهماسب صفوی بدان معنی است که پیش از ۹۸۴ هـ ق تحریر شده است. حجّتی در بحث از آن از

چاپ مندرج در کتاب **کلمات المحققین** سود جسته است.

۷- کشکول، ص ۱۷۵.

کتاب‌های چاپی

۱- عین الحیة.

این کتاب مختصری مزجی است در تفسیر قرآن کریم؛ آنچه از آن موجود است سورة فاتحه را از آغاز تا انجام در برگرفته و پس از آن سورة بقره تا آیه ﴿فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ...﴾ و سورة آل عمران تا آیه سی و پنجم ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا﴾ را شامل می‌شود.^۱

۲- عروة الوثقی.

در تفسیر است و همان گونه که از خطبه کتاب بر می‌آید شیخ آن را در ربع پایانی عمر خویش تألیف نموده است؛ کتاب چکیده اندیشه و شیوه شیخ در تفسیر است.^۲

۳- حبل المتین فی احکام الدین.^۳

مجموع احادیث حبل المتین پس از حذف مکررات بالغ بر هزار و هشتاد و پنج حدیث می‌شود.^۴

۴- مشرق الشمسین و اکسیر السعادتین.^۵

جمع میان احکام قرآنی و حدیثی است؛ پایان تألیف سال ۱۰۱۵ هـ.ق. در شهر قم است.

۵- زبدة الاصول.^۶

شامل برترین قواعد اصول فقه است و در زمانی نه چندان دور در قم و نجف از

۱- الذریعة، ج ۱۵/۲۹۹.

۲- همراه حبل المتین و مشرق الشمسین به چاپ رسیده است.

۳- با مشرق الشمسین و عروة الوثقی در ۲۶۳ صفحه به چاپ رسیده و مقدمه آن به نام «وجیزة فی الدراية» چندین بار مستقلاً طبع شده (۴ صفحه)؛ بهترین چاپ طبعی است که علامه محمد هادی معرفت بر آن مقدمه نگاشته است (۱۹ صفحه).
۴- الذریعة، ج ۶/۲۴۰ - ۲۴۱.

۵- همان گونه که گذشت با حبل المتین به چاپ رسیده است.

۶- آن گونه که حجتی در مجله الثقافة الاسلامیه می‌گوید به سال ۱۳۰۲ هـ.ق در مصر طبع شده ولی من در بحث بر آن بر دو نسخه خطی آن تکیه داشته‌ام. اولی نسخه سید مهدی ابراهیم که تاریخ ندارد ولی در ابتدا ذکر شده که از روی نسخه اصل نقل شده؛ دیگری به خط محمد بن محمدخان خوانساری به تاریخ ۱۲۲۶ هـ.ق.

متون درس اصول فقه بوده است.

ع. جامع عباسی.^۱

رسالة علمیه‌ای است که به خواهش شاه عباس صفوی تحریر شده، آخرین نگارش شیخ است و پیش از اتمام آن وفات یافته است.

در ادعیه:

۱- حدائق الصالحین فی شرح صحیفه سید الساجدین.

شیخ بهایی در صدد بوده تا تمامی ادعیه صحیفه سجادیه را شرح کند. کتاب را به «حدیقه» هایی تقسیم نموده و آن را در یک دفعه تحریر نکرده؛ همان گونه که غالب کتاب هایشان این گونه‌اند، و ظاهراً تألیف را هم به پایان نبرده است؛ آنچه از این نگارش مشهور است سه حدیقه استخراج شده از آن کتاب است:

(الف) شرح دعای صباح؛ حسین بن سید حیدر کرکی آن را ذکر کرده است.^۲

(ب) حدیقه الاخلاق؛ شرح دعای مکارم الاخلاق یعنی دعای بیستم صحیفه سجادیه است.^۳

(ج) حدیقه الهالیه؛ شرحی است بر دعای چهل و سوم صحیفه سجادیه که به هنگام رؤیت هلال می‌خوانند، آن را در سال ۱۰۰۳ هـ ق تألیف نموده و حدیقه مشهوری است که جداگانه به چاپ رسیده است.^۴

۲- مفتاح الفلاح.

در عبادات و ادعیه و در عداد کتاب‌های معتبر ادعیه و مناجات یومیه از بامدادی تا بامداد دیگر است. مؤلف ادعیه با سند را با مصدر هر یک آورده و در این کتاب

۱- بارها در هند و ایران چاپ شده و بسیار معمول است اما تاکنون به عربی ترجمه نشده است.

۲- ووضات الجنات، ج ۷/ ۵۸؛ الذریعة، ج ۱۳/ ۲۵۶؛ این شرح چاپ نشده و در فهرست کتابخانه‌های عمومی به نسخه‌ای از آن اشاره نشده است.

۳- حجتی آن را ذکر کرده است: الثقافة الاسلامیة، ش ۵، ص ۲۰، ولی اثری از آن در فهرست کتابخانه‌ها نیست.

۴- همراه با شروح دیگران بر صحیفه در ۳۱۶ هـ ق ۱۸۹۸م چاپ سنگی خورده است؛ همان گونه که حجتی می‌آورد به نسخه‌ای از آن پی نبرده‌ایم، از مقدمه‌اش که همراه کشکول چاپ شده اطلاع داریم.

که هفت باب است مفردات غریب و مشکلات موجود در احادیث و ادعیه ذکر شده در کتاب را روشن می‌کند. پایان تألیف سال ۱۰۱۵ هـ ق در شهر گنجه است.^۱

در نحو:

صمدیه فی النحو.^۲

شامل فایده‌های پر ارزشی از قوانین اعراب است و مانند معمول کتب نحو، مطالب، مختصر و موضوعی آمده ولی توزیع موضوعات ابتکاری و ویژه شیخ است.

گوناگون:

کشکول. مشهورترین کتاب شیخ بهایی است. بارها در ایران، هند، مصر، بیروت و... چاپ شده و هم به فارسی ترجمه گشته است؛ مهم‌ترین چاپ‌هایی که از آن آگاهیم:

- طبع چاپخانه طوبی در مصر به سال ۱۳۰۰ هـ ق / ۱۸۸۲ م. و در حاشیه‌اش کتاب ادب الدینا و الدین از ابوالحسن ماوردی (م ۴۵۰ هـ ق / ۱۰۵۸ م) (تنها شامل متون عربی).

- چاپ بولاق به سال ۱۳۲۹ هـ ق / ۱۹۱۱ م. (تنها شامل متون عربی).

- چاپ بولاق به سال ۱۳۸۸ هـ ق / ۱۹۶۸ م. (تنها شامل متون عربی).

- چاپ بیروت، به تحقیق سید مهدی خراسان در سه جلد و به سال ۱۳۵۰ هـ ق / ۱۹۳۱ م. (شامل متون فارسی و عربی)، این چاپ به خاطر تحقیق در خور و مقدمه ارزشمندی که دارد از دیگر طبع‌ها متمایز است.

- چاپ مؤسسه اعلمی، چاپ ششم ۱۴۰۳ هـ ق / ۱۹۸۳ م. در سه جلد و شامل

۱- حجتی نسخه‌ای از آن به خط مؤلف در کتابخانه ملک به شماره ۹۷۶ را ذکر کرده است. **مفتاح الفلاح فی**

عمل الیوم و اللیلة من الواجبات و المستحبات، چاپ اول، دارالاضواء، بیروت ۱۹۸۵ م.

۲- الذریعة، ج ۳۴۵/۱۶، در بحث از آن بر دو نسخه خطی تکیه داشته‌ام: اولی از کتابخانه آل مروءه در نبطیه که مجموعه سه مخطوط است و نخستین آن‌ها: **صمدیه فی النحو** با تاریخ ۱۲۳۹ هـ ق / ۱۸۲۳ م؛ دومی نسخه‌ای خطی در نحو بدون ذکر نام نگارنده‌اش با اغلاط املائی بسیار که بر آن شرح‌هایی نگاشته‌اند.

متون عربی و فارسی همراه با شرح و توضیح بسیاری مسایل و خالی نبودن از اغلاط مطبعی.
- چاپ دار الکتاب (تنها شامل متون عربی).

علمی:

۱- خلاصة الحساب.

مهم ترین تألیف شیخ بهایی. بارها در ایران به چاپ رسیده؛ همچنین در کلکته به سال ۱۸۱۲م. و در برلن به سال ۱۸۴۳م. در ۱۸۵۴م^۱ به فرانسوی ترجمه شده است؛ نیز **لباب فی شرح خلاصة الحساب** به فارسی برگردانده شده که به خاطر توضیحات فراوان و شرح بسیاری از قوانین و فرمول‌ها از دیگر شروح خلاصة الحساب متمایز است.^۲

در مخطوطی که نزد ما است^۳ کتاب به جهت حمزه بهادرخان تألیف شده و او امیر حمزه میرزا، پسر سلطان محمد خدا بنده است پیش از آن که برادرش شاه عباس سلطنت را به خویشان اختصاص دهد.

آغاز: «فحمدک یا من لا یحیط بجمیع نعمه عدد...» پایان: «ان کثیراً من مطالبا حرى بالصیانة و الکتمان عن اکثر اهل هذا الزمان...»^۴

۲- تشریح الافلاک.^۵

۱- طوقان، تراث العرب العلمی، ص ۴۸۲؛ جرجی زیدان، تاریخ ادبیات عرب، ج ۳/۳۵۳؛ یوسف لیان سرکیس، معجم المطبوعات، ص ۱۳۶۳.

۲- ذهنی تهرانی، سید محمد جواد، **لباب فی شرح و ترجمه خلاصة الحساب** (به ضمیمه شرح تشریح الافلاک)، انتشارات کنبی نجفی، قم ۱۴۰۰ هـ ق / ۱۹۸۰م.

۳- نسخه خطی سید مهدی ابراهیم که به خط نسخ خوانا و زیبا و توسط باقر احمد، مشهور به حاجی بابا «الکندوی کشمیر در رجب ۱۳۱۸ هـ ق / ۱۹۰۰م کتابت شده و بر آن توضیحات زیادی دارد. از نسخه تحریر شده در زمان مؤلف نقل شده که از بین پنج مخطوط دیگری که می‌شناسیم بی‌همتا است، در نسخه ذکر شده که به جهت امیر حمزه بوده است.

۴- مهم ترین شروح آن در **الذیعة**، ج ۷/۲۲۵ آمده، تعداد نسخه‌های آن بیرون از شمارش است و ذکر کرده که بیش از بیست نسخه از آن در کتابخانه‌های عمومی موجود است.

۵- از نسخه خط عبدالله نجفی به تاریخ ۱۹ صفر ۱۲۸۳ هـ ق در ۱۵ صفحه که از مخطوط کتابخانه مقاصد اسلامیة نبطیه عکس برداری شده استفاده برده‌ایم و همچنین از شرح فارسی محمد جواد تهرانی که با

شامل مقدمه، پنج فصل و خاتمه است که بهایی در آن چکیده دانش هیأت را می آورد. این رساله هم مانند خلاصه الحساب در مدارس ایران متداول بوده و جزء متون درسی قرار داشته و به همین خاطر شرح ها و تعلیقات فراوانی بر آن نگاشته اند.

۳- تحفه حاتمی یا هفتاد باب، به فارسی.

این کتاب به نام «هفتاد باب در اسطرلاب» هم مشهور بوده و در ۱۰۱۴ هـ.ق. تألیف شده است. در ایران به سال ۱۳۱۶ هـ.ق. به چاپ رسیده است. آن گونه که در الذریعة (ج ۳ / ص ۴۲۵) است بر نسخه ای از آن که تأکیدی بر نسبت آن به شیخ باشد آگاهی و دسترسی نداریم.

لغزهای شیخ بهایی:

مجموعه چستان ها و لغزهای شیخ در کتاب های چاپی و نسخه های خطی آثار او پراکنده است. این امکان وجود دارد که تمام آنها از مصادر مختلف گردآوری شده و با نام لغزهای شیخ بهایی چاپ و منتشر شود، کاری ارزشی است که هر یک از چستان ها را - همان گونه که عده ای از پژوهندگان شیخ چنین کرده اند - تألیفی به شمار آوریم با وجود آن که تعدادی از آنها بیش از پانزده سطر نیست.

مهم ترین این لغزها به ترتیب اهمیت:

۱- لغز الزبده یا لغزیه یا رضویه.^۱

شیخ بهایی در این چستان به بسیاری از علوم چون هندسه، تاریخ، هیأت، نجوم، فلسفه، کلام، فقه و... اشاره می کند و شبیه ترین چیز ممکن به عرضه فرهنگ.

۲- لغز قانون فی الطب.^۲

۳- لغز کافیة فی النحو.^۳

① نام تحفه الاحیاء فی شرح تشریح الافلاک همراه خلاصه الحساب چاپ شده است.

۱- از آن نسخه های فراوانی در فهرست کتابخانه ها آمده و با تعدادی از رسالات کم حجم شیخ در کتابی به نام لغزیه در تهران و به سال ۱۲۸۳ هـ.ق چاپ شده است.

۲- این لغز در کثکول، دارالکتاب، ص ۱۸۶ و طبع اعلمی، ج ۲۷۲/۱ آمده است.

۳- چاپ شده است در کثکول، دارالکتاب، صص ۱۸۱ - ۱۸۳ و طبع اعلمی، ج ۲۶۷/۱ - ۲۶۸.

۴- لغز فوائد الصمدیه.^۱

۵- لغز کشف.

چاپ نشده و درباره تفسیر زمخشری است.^۲

۶- پاسخ لغز شیخ لطف الله عاملی.

چیستان شیخ لطف الله شعری است درباره نام جعفر صادق علیه السلام.^۳

۷- لغزی به مادرش.^۴

۸- لغزی درباره علی.^۵

۹- چیستانی به شعر درباره شهر بیت المقدس.^۶

به جهت سفر حج برای شیخ عمر که مفتی قدس شریف بوده است.

۱۰- چیستانی که در خلاصه الاثر مذکور است.^۷

آثار ادبی به زبان فارسی

مثنوی ها:

۱- نان و حلوا.

۲- شیر و شکر. *از تحقیقات کاپیتور علوم اسلامی*

۳- نان و پنیر.

۴- طوطی نامه. بر وزن مثنوی جلال الدین رومی.

ملمعات و رباعیات و اشعار متفرقه و تخمیس همگی در دو کتاب سعید نفیسی^۸

و غلامحسین جواهری^۹ گرد آمده و مثنوی های خوب و شعرهای پراکنده اش در

۱- در کشکول، مؤسسه علمی، ج ۴۰۸/۳ چاپ شده است.

۲- در الذریعة، ج ۳۳۶/۱۸ و الغدير، ج ۲۶۱/۱۱ ذکر شده است.

۳- در کشکول، طبع دارالکتاب، ص ۳۴۲ و طبع علمی، ج ۱۱۹/۲ موجود و هر دو لغز شرح داده شده است.

۴- محبتی در خلاصه الاثر، ج ۴۴۷/۳ آن را ذکر کرده است.

۵- اعیان النبی، ج ۲۴۳/۹.

۶- چاپ شده است در کشکول، دارالکتاب، ج ۵۴/۱ و ۵۵ و طبع علمی، ج ۶۷/۱-۶۸.

۷- خلاصه الاثر، ج ۴۴۴/۳.

۸- کلیات اشعار و آثار شیخ بهایی.

۹- کلیات اشعار و آثار شیخ بهایی. همان گونه که در بحث از منابع گذشت کتاب دوم جامع تر است و رباعیات و اشعار متفرقه ای را شامل می شود که در کتاب نخستین نیست.

تمامی چاپ‌های کَشکول در ایران و چایی که سید مهدی خراسان بر آن مقدمه نگاشته و چاپ اعلمی در لبنان موجود است.

۵- موش و گربه.^۱

رمانی ادبی و سمبلیک به فارسی و به شیوهٔ کیله و دمنه است که در آن از رجال دینی و صوفیه انتقاد می‌کند.

رساله‌های منصوب به او:

برخی از منابع، مانند ریاض العلماء، الغدیر، الذریعة در حدود نوزده رساله برای او ذکر کرده‌اند که نشانه‌ای از صحّت نسبت آنها به شیخ در دست نیست و نه در منابع اصلی و نه در فهرست کتابخانه‌های ایران از آنها ذکر شده است. رساله‌های مخطوط منسوب به وی که تعدادشان به شش عدد می‌رسد؛ با تأکید دوباره که از شیخ‌بهای نیستند:

۱- احکام النظر الى كنف الشاة.

مقاله‌ای است در علوم غریبه.^۲ روشن است که این رساله چه از لحاظ مضمون و چه از نظر شیوه از شیخ‌بهای نیست.

۲- امتناع عن الاستمتاع قبل قبض المهر.

احتمال دارد که این رساله از پدر شیخ‌بهای باشد.^۳

۳- حاشیه ارشاد الاذهان الى احکام الايمان، از علامه حلی.

علامه امینی^۴ آن را در زمرهٔ تألیفات شیخ آورده ولی علامه تهرانی آن را از پدر شیخ می‌داند.^۵

۴- تنبيه الغافلين بنعمة رب العالمين.

۱- با اشعارش در دو کتاب پیشین چاپ شده است. افسانه‌ای که دکتر محمدباقر حجتی در مجلّه الشفاعة الاسلامیة، ش ۵، ص ۶۱ ذکر می‌کند از شیخ‌بهای نیست.

۲- نسخهٔ بی‌نظیری از آن در کتابخانهٔ الهیات مشهد موجود است که از ۱۱۱۷ تا ۱۷۰۵ هـ ق نسخبرداری شده است. (فهرست، ج ۲/۵۹۹).

۳- نسخه‌ای از آن در فهرست کتابخانه مرکزی، ج ۵/۱۷۸۴: حجتی، الشفاعة الاسلامیة، ش ۵، ص ۳۳.

۴- الغدیر، ج ۱۱/۲۶۱. ۵- الذریعة، ج ۶/۱۵؛ الکنی و الالقاب، ج ۲/۱۰۲.

علامه امینی آن را در جزء تألیفات شیخ ذکر کرده^۱ و دکتر محمد باقر حجّتی به نقل از الذریعة می‌گوید که این کتاب از بهاء الدّین محمد سرمدی تبریزی در قرن دهم هجری است^۲ و تشابه دو اسم موجب نسبت این نگارش به شیخ بهایی گشته است.

۵- جفر، دو رساله در جفر.

در دیباچه رساله دوم که به فارسی است می‌گوید که شیخ سی سال در دانش جفر تتبع و تفحص می‌نمود تا در «مسقط» به مرشدی اتصال یافت و دو سال نزدش شاگردی نمود و این مرشد دانش جفر را بر او آموخت.^۳

در دیگر رساله می‌گوید که او در یمن و صنعا امیراحمد پسر سید طاووس مکی را رؤیت نمود.^۴

این دو رساله از شیخ بهایی نیست زیرا که در تألیفات شیخ و دیگر منابع به سفر و داخل شدنش به یمن و مسقط اشاره‌ای نیست تا چه رسد به توقّف دو ساله در آن دو مکان!

۶- رساله‌ای در مسألة مسح بر دو پا.

به شیخ نسبت داده شده^۵ با آن که علامه تهرانی تأکید بر نسبت آن به شیخ حسین بن عبدالصمد دارد.^۶

۱- الغدیر، ج ۲۶۱/۱۱. از این کتاب نسخه‌ای در کتابخانه مرعشی نجف اشرف به شماره ۶۴۵ و تاریخ ۱۲۳۵ هـ موجود است. نسخه‌ای دیگر از آن در میان مخطوطات مدرسه شبریه نجف اشرف به تاریخ ۱۲۸۷ هـ وجود دارد بنابر آنچه در مجله موسم، شماره اول، سال اول، ۱۹۸۹ م آمده است.

۲- الذریعة، ج ۴۴۴/۴ و الثقافة الاسلامیة، ش ۵، ص ۲۳.

۳- ذکری از آن به جز در فهرست کتابخانه مرکزی، ج ۱۲/صص ۲۹۶۲ و ۲۹۶۶ نرفته است.

۴- نفیسی، احوال و اشعار شیخ بهایی، ص ۳۴ و مقدمه کشکول، چاپ خراسان، ص ۶۳.

۵- فهرست کتابخانه الهیات مشهد، ج ۲/۲۶۸. ۶- الذریعة، ج ۱۷/۲.